

УДК 372.4: 37.02

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ В УМОВАХ ТРАДИЦІЙНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Анна ЛОЗЕНКО (Київ)

У статті визначаються та аналізуються актуальні проблеми і перспективи індивідуалізації в умовах традиційної технології навчання, а також презентуються та характеризуються різні психологічні і фізичні якості і стани особистості, оскільки індивідуалізація являє собою облік індивідуальних особливостей учнів у навчальній роботі (насамперед тих, які впливають на навчальну діяльність і, від яких залежить результат навчання). Мета нашої статті полягає у визначенні та аналізі актуальних проблем та перспектив індивідуалізації навчання в умовах традиційної технології навчання. Методологічну основу склали: системний, гуманістичний, технологічний, особистісно-орієнтований, компетентнісний та діяльнісний підходи. Практичне значення полягає у забезпеченні вчителем індивідуальної зони творчого розвитку дитини, що дозволяє їй на кожному етапі створювати освітню продукцію, спираючись на свої індивідуальні якості та здібності.

Ключові слова: індивідуальність, особистість, індивідуалізація, навчання, розвиток, технології навчання.

Постановка проблеми. Стандартизована система навчання, яка впродовж останнього століття панує у вітчизняній освіті, більшою мірою, на жаль, все ще носить характер репродуктивності, відтворюваності учнями предметних знань і вмінь, орієнтуючись на «середнього» учня. І, не зважаючи на те, що один із фундаментальних принципів навчання - врахування індивідуальних і вікових особливостей учнів – активно пропагувався ще за часів радянської педагогіки, нині, подекуди, він залишається лише декларацією, мало реалізованою у практиці. А сучасні документи про освіту ґрунтуються на особистісно орієнтованому, компетентнісному та інших підходах, де особистість того, хто навчається є не засобом, а метою освіти.

У «Національній доктрині розвитку освіти» від 17.04.2002 зазначено: «Мета державної політики щодо розвитку освіти полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України...», а «пріоритетними напрямками державної політики щодо розвитку освіти є: її особистісна орієнтація» [5].

У Законі України «Про загальну середню освіту» (Редакція від 19.02.2016) серед низки завдань загальної середньої освіти є: «формування особистості учня (вихованця), розвиток його здібностей і обдарувань, наукового світогляду» [3]. Отже, формування особистості того, хто навчається не може відбуватись без врахування його індивідуальних особливостей.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблема індивідуалізації навчання знайшла своє відображення у педагогічній спадщині педагогів минулого. Ф. Дістервег, Я. Коменський, Й. Песталоцці, звертали увагу на необхідність врахування в процесі навчання різного рівня підготовленості учнів. Їхні ідеї розвинули Н. Бунаков, В. Вахтеров, В. Водозов, П. Каптерев, К. Ушинський та ін.

Аналіз вітчизняної, зарубіжної педагогічної й методичної літератури показав, що вчені приділяють велику увагу індивідуалізації навчання. Зростає кількість праць теоретичного та практичного характеру, в яких висвітлюються різні аспекти цієї проблеми (О. Бударний, Т. Вожегова, В. Володько, А. Границька, О. Кірсанов, В. Крутецький, Г. Кумаріна, Є. Рабунський, П. Сікорський, І. Унт, А. Хуторської, В. Шадриков, І. Якиманська та інші).

Та все ще залишається відкритим питання шляхів розв'язання проблеми впровадження елементів індивідуалізованого навчання у практику сучасної традиційної школи.

Тому, **мета нашої статті** полягає у визначенні та аналізі актуальних проблем та перспектив індивідуалізації навчання в умовах традиційної системи навчання.

Методи дослідження. Загальнотеоретичні – вивчення психолого-педагогічної та методичної літератури з проблеми індивідуалізації навчання (аналіз і синтез; абстрагування і конкретизація; узагальнення і систематизація; індукція і дедукція; порівняння та протиставлення). Теоретичні – метод причинно-наслідкового аналізу; метод історичного аналізу; прогнозування. Емпіричні – вивчення та узагальнення масового та передового вітчизняного та зарубіжного науково-педагогічного досвіду в контексті індивідуалізації навчання в системі шкільної освіти.

Завдання нашої статті:

1. Здійснити теоретико-прикладний аналіз проблем індивідуалізації навчання в сучасній традиційній школі.

2. Визначити шляхи розв'язання вище означених проблем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історико - педагогічний аналіз різних джерел показав, що, починаючи з глибокої давнини, ідеї індивідуалізації присутні як у філософських працях (Арістотель, Г. Гегель, С. К'єркегор, Платон, Сократ та ін.), так і в педагогічних творах (А. Дістервег, Я. Коменський, Дж. Локк, І. Песталоцці, Ж-Ж. Руссо та ін.). Нині в західній педагогічній науці індивідуалізація навчання

являє собою провідний педагогічний напрям, чому сприяли дослідження А. Біне, Дж. Дьюї, А. Маслоу, К. Роджерса та ін.

У вітчизняній педагогіці становлення уявлень про індивідуалізацію в руслі вирішення практично важливих завдань навчання і виховання учнів знайшло відображення у працях педагогів та громадських діячів (К. Вентцель, П. Каптерев, Н. Новіков, І. Посошков, А. Прокопович-Антонський, В. Розанов, К. Ушинський та ін.). Пізніше, дана проблема отримала подальшого розвитку у роботах Ю. Бабанського, А. Бударного, М. Данилова, Л. Занкова, А. Кір-санова, Є. Рубанського, І. Унт та ін., присвячених індивідуалізації навчання. Крім цього, свій внесок у вивчення процесу індивідуалізації внесли філософи (А. Еткінд, М. Каган, І. Резвіцький та ін.) і психологи (Б. Ананьєв, А. Асмолов, Л. Виготський, В. Ломов, В. Слободчиков, М. Холодна, В. Шадріков та ін.).

Узагальнюючи зміст тлумачення поняття «індивідуальність» різними вченими (А. Бударний, В. Володько, О. Кірсанов, Г. Коберник, Г. Кумаріна, В. Мерлін, З. Онишків, П. Сікорський, І. Унт та ін.), – це своєрідне поєднання неповторних особистісних властивостей конкретної людини, унікальність її психофізіологічної структури (типу темпераменту, фізичних і психічних особливостей, інтелекту, світогляду, життєвого досвіду тощо). Тобто, індивідуальність - це особистість в її своєрідності.

Найчастіше під індивідуальністю розуміють оригінальність особистості або певну головну її особливість, яка робить її несхожою на інших. Кожна людина індивідуальна, але індивідуальність одних виявляється дуже яскраво, інших - малопомітно, вона може виявлятися в інтелектуальній, емоційній, вольовій сфері або відразу у всіх сферах психічної діяльності.

Отже, поняття індивідуальність також означає, що соціальні якості, загальні для людей риси, виявляються дуже своєрідно у кожного індивіда, який є унікальним і неповторним [9].

У соціальному значенні, індивідуальність - це особлива форма буття людини в суспільстві, як суб'єкта самостійної діяльності, яка формується в процесі цієї діяльності.

Аналізуючи наукові праці, можна дійти такого висновку: оскільки раніше не було соціального замовлення від держави на розроблення проблеми індивідуалізації навчання, нею займалися тільки за особистою ініціативою педагогів. Звідси й маємо різноманітність визначення, підходів у розумінні суті, змісту й шляхів реалізації цієї проблеми. Це закономірно, але, як результат - проблема досі науково не розроблена в усіх аспектах і не вирішується у повному обсязі.

Уніфікована система навчання, яка довгі роки панувала в школах, призвела до нівелювання особистості, до породження так званого «середнього» учня. За таких умов неефективно реалізувався один із важливих принципів навчання - врахування індивідуальних і вікових особливостей учнів (їх здібностей, нахилів, інтересів, прагнень тощо). Як наслідок - криза розвитку, саморозвитку та самореалізації особистості.

Реалізація індивідуалізованого навчання обов'язково базується на індивідуальному підході. Це педагогічний принцип, який обумовлюється індивідуальними особливостями учнів у навчанні та вихованні [4, С. 101-105].

У літературі є суперечливі розуміння категорій «індивідуалізація навчання», «індивідуалізоване навчання», «індивідуальне навчання». У педагогічному словнику поняття «індивідуалізація навчання» визначається як організація навчального процесу, коли вибір засобів, заходів, темпу навчання враховує індивідуальні відмінності навчання [2].

Індивідуалізація навчання - це педагогічний принцип побудови системи відносин учня з учителем. У такій системі навчання враховуються і розвиваються індивідуальні особливості кожного учасника. Особливе значення і розвиток одержують такі якості: самостійність, ініціативність, дослідницький або пошуковий стиль діяльності, творчість, впевненість, культура праці тощо. Близьким до цього поняття є поняття «індивідуалізоване навчання» [1, С. 21-23].

Індивідуалізоване навчання - це навчання за індивідуальними програмами, змістом, формами, засобами, темпом, формами контролю і оцінювання тощо. Воно передбачає наступне: всебічне вивчення особливостей учнів: їхніх потреб, інтересів, здібностей і можливостей; наявність відповідно підготовлених учителів; наявність адаптованих та індивідуалізованих курсів, програм; добре налагоджену і розвинену матеріально-технічну базу.

Індивідуальне навчання - форма, модель організації навчального процесу, за якої [6, С. 6-9]: вчитель взаємодіє лише з одним учнем; один учень взаємодіє лише із засобами навчання (книги, комп'ютер тощо); двоє учнів взаємодіють між собою (взаємонавчання) без участі вчителя.

Головною перевагою індивідуального навчання є те, що воно дозволяє повністю адаптувати зміст, методи і темпи навчальної діяльності дитини до її особливостей, стежити за кожною її дією і операцією в процесі розв'язання конкретних завдань, за рухом від незнання до знання, вчасно вносити необхідні корективи в діяльність учня. Все це дозволяє дитині працювати економно, у своєму темпі, постійно контролювати витрати своїх сил, що, природно, дозволяє досягати якісних результатів навчання.

Індивідуальне навчання у «чистому» вигляді застосовується в масовій школі дуже обмежено (в основному – для занять з особливими дітьми).

На нашу думку, повною мірою, реалізація індивідуалізованого підходу в умовах традиційної класно-урочної системи навчання неможлива. А як же втілити всі вимоги реформування сучасної освіти, які стосуються впровадження у навчально-виховний процес особистісно орієнтованого підходу (що ґрунтується на реалізації принципу індивідуалізації)? Відповідь на це складне запитання доволі проста – реалізація в умовах класно-урочної системи різноманітних технологій індивідуалізованого навчання та її елементів.

Технологія індивідуалізованого навчання - така організація навчального процесу, де індивідуальний підхід та індивідуальна форма навчання пріоритетні. Вона передбачає проектування педагогічної діяльності на основі індивідуальних якостей дитини (інтересів, потреб, здібностей, інтелекту тощо) [8].

Індивідуальний підхід як принцип застосовується певною мірою у всіх існуючих технологіях, тому індивідуалізацію навчання можна також вважати «метатехнологією» [7].

Нині, вчені намагаються знайти шляхи вирішення проблеми реалізації індивідуального підходу у практику навчання та виховання. Наприклад, низка вчених пропонує виділити індивідуалізоване навчання в окрему групу педагогічних технологій, найбільш альтернативних по відношенню до традиційної класно-урочної системи навчання. Це, зокрема, так звані технології вільної освіти, до яких Г. Селевко відносить: вальдорфську- педагогіку (Р. Штайнер); технологію саморозвитку (М. Монтесорі); технологію Дальтон-план (Х. Паркхерст); технологію вільної праці (С.Френе); школу-парк (М.Балабан); цілісну модель вільної школи (Т.Войтенко). До технологій індивідуалізованого навчання також можна віднести: проектні технології навчання; технологію продуктивної освіти; технологію індивідуалізованого навчання І. Унт; адаптивну систему навчання А. Границької; навчання на основі індивідуально-орієнтованого навчального плану В. Шадрікова та ін.

Технології індивідуалізації навчання представляють динамічні системи, що охоплюють всі ланки навчального процесу: цілі, зміст, методи і засоби.

Важливо зазначити, що будь-яка сучасна педагогічна технологія або система освіти повинна орієнтуватись на визнання індивідуальності учня, яка обумовлюється значною мірою спрямованістю його розвитку. Адже, учні одного й того ж класу володіють різним рівнем засвоєння знань, різним рівнем наукованості тощо. Індивідуальна різниця проявляється також і в типах мислення.

Особливо значущими передумовами, дотримання яких сприятиме розв'язанню проблеми впровадження індивідуалізованого навчання та його елементів в систему традиційної класно-урочної організації цього процесу, є вивчення та діагностика вчителем всіх індивідуальних особливостей учнів класу.

Так, як індивідуалізація являє собою облік індивідуальних особливостей учнів у навчальній роботі (насамперед тих, які впливають на навчальну діяльність і від яких залежить результат навчання) такими можуть бути різні психологічні і фізичні якості і стани особистості. Серед них:

1. Психофізіологічні властивості нервової системи і мозку: тип ВНД: сильний урівноважений швидкий (живий) – сангвіністичний темперамент; сильний урівноважений повільний (спокійний) – флегматичний; сильний неурівноважений (нестримний) – холеричний; слабкий тип – відповідає меланхолічному темпераменту; *основні властивості нервової системи:* сила, рухливість, лабільність, врівноваженість, динамічність; *екстравертованість, інтравертованість, і невротизм* як основні параметри особистості (за Г. Айзенком).

2. Психічні (пізнавальні) процеси: увага, пам'ять, мислення (IQ – інтелектуальний розвиток; «правокульове», «лівокульове»; «синтетичне», «аналітичне», від яких залежить індивідуальний стиль учіння учня; наукованість – сприйнятливості до навчання); *сприйняття* (зокрема, провідна модальність сприйняття – зорова (візуальна), слухова (аудіальна), моторна (кінестетична); *мовлення*.

3. Особистісні характеристики: *емоційно-вольова сфера особистості; риси характеру, акцентуації особистості* (гіпертимний, застрягливий, емотивний, педантичний, тривожний, демонстративний, циклотимічний, збудливий), *мотивація, потреби, здібності* (загальні і спеціальні).

4. Навченість – успішність у навчанні, рівень навчальних досягнень учнів з різних навчальних предметів; ступінь сформованості загальнонавчальних умінь та навичок.

5. Стан здоров'я (зокрема, постійні або тимчасові дефекти органів чуттів і всього організму та ін.).

Враховуючи все вище зазначене, визначимо загальні рекомендації впровадження елементів індивідуалізованого навчання в умовах класно-урочної системи навчання: використання на уроці елементів технологій індивідуалізованого навчання; надання кожній дитині індивідуальної педагогічної допомоги; подолання індивідуальних недоліків у знаннях, уміннях і навичках, в процесі мислення; облік і корекція недоліків сімейного виховання, а також нерозвиненості сфери мотивації, слабкості вольових процесів; оптимізація навчального процесу стосовно здібностей учнів (творча діяльність, поєднання класної і позашкільної роботи); надання свободи вибору елементів процесу навчання; формування загальнонавчальних умінь і навичок; формування адекватної самооцінки учнів; використання технічних засобів навчання, включаючи комп'ютер; підтримка здібних та обдарованих дітей.

Висновки. З огляду на все вище зазначене, слід зауважити, що розв'язання проблем застосування елементів індивідуалізованого навчання в умовах традиційної класно-урочної системи вимагає від вчителя попереднього вивчення і діагностики всіх індивідуальних особливостей розвитку учнів класу. Отже,

обов'язковою передумовою індивідуалізації навчання є вивчення особливостей школярів, які стосуються: функціонування нервової системи і мозку, стану здоров'я, потреб, інтересів, здібностей і можливостей; загальнонавчальних та предметних знань і вмінь, здатності до навчання і т.д.

Облік індивідуальних особливостей і характеру навчання необхідний уже в початковій школі. Кожному учневі слід надати можливість створення власної освітньої траєкторії засвоєння всіх навчальних дисциплін. Одночасність реалізації персональних моделей освіти - одна з цілей освіти сучасної школи. Тому, провідним завданням навчання є забезпечення індивідуальної зони творчого розвитку дитини, що дозволяє їй на кожному етапі створювати освітню продукцію, спираючись на свої індивідуальні якості та здібності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Володько В. М. Індивідуалізація і диференціація навчання // В. М. Володько // Проблеми сучасної педагогічної освіти: 36 статей. – Ч.1. – К., 2000. – С. 21–23.
2. Гончаренко С. Н. Український педагогічний словник. / С. У. Гончаренко ; гол. ред. С. Головка. – К. : Либідь, 1997. – 374 с.
3. Закон України «Про загальну середню освіту» Редакція від 19.02.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/> – Назва з екрану.
4. Коберник Г.І. Індивідуалізація навчання молодших школярів в умовах розв'язування адаптованих навчальних завдань / Г.І. Коберник // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2013. – № 46. – С. 101–105.
5. Національна доктрина розвитку освіти України в XXI ст.. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/>. – Назва з екрану.
6. Онишків З. М. Індивідуалізація навчального процесу як науково-педагогічна проблема / З. М. Онишків // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – 2002. – № 9. – С. 6–9.
7. Пехота О.М. Освітні технології: навч. - метод. посіб. / О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін.; За ред. О.М. Пехоти. – К.: Видавництво А.С.К., 2003. – 255с.
8. П'ятакова Г.П., Заячківська Н.М. Сучасні педагогічні технології: навчально-методичний посібник для студентів та магістрантів вищої школи / Г.П. П'ятаков, Н.М. Заячківська. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 55 с. – [Режим доступу до роботи: http://tourlib.net/books_others/pedtechnol1.htm].
9. Яременко В. Новий тлумачний словник української мови : [близько 200000 сл.] / В. Яременко, О.Сліпушко. – Київ : Аконіт, 2007. – 862 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лозенко Анна Павлівна – доцент кафедри педагогіки та методики початкового навчання; кандидат педагогічних наук, доцент; НПУ імені М.П.Драгоманова.

Наукові інтереси: теорія освіти і навчання; дидактика вищої школи; сучасні технології навчання.

УДК 373.3.091.31:004]: 37.014.6 – 047. 44 – 047.58

ФАКТОРНО-КРИТЕРІАЛЬНА МОДЕЛЬ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ З ВИКОРИСТАННЯМ ЕЛЕКТРОННИХ ОСВІТНИХ ІГРОВИХ РЕСУРСІВ ДЛЯ УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ

Оксана МЕЛЬНИК (Київ)

Стрімким упровадженням електронних освітніх ресурсів у навчально-виховний процес молодшої школи обумовлюється необхідність пошуку способів оцінювання його ефективності. У статті пропонується оригінальна факторно-критеріальна модель оцінювання ефективності навчального процесу з використанням електронних освітніх ресурсів у початковій школі. Розроблена модель враховує три фактори: організаційний, змістовий та методичний, для кожного з яких у статті обґрунтовані критерії оцінювання якості. Оцінка, виставлена за кожним критерієм, помножується на ваговий коефіцієнт, що враховує важливість того чи іншого критерію. Підсумкова оцінка складається із суми оцінок, виставлених по кожному фактору, з урахуванням відповідних вагових коефіцієнтів. Дослідження здійснювалось з використанням методів систематизації показників та критеріїв ефективності навчально-виховного процесу, спостереження за навчально-виховним процесом, математичного моделювання. Запропонована факторно-критеріальна модель дозволить провести поточне оцінювання ефективності навчального процесу та оперативно прийняти рішення щодо його покращення.

Ключові слова: фактор, критерій, модель, ефективність, навчальний процес, електронний освітній ресурс.

Постановка проблеми. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) швидкими темпами упроваджуються у навчально-виховний процес молодшої школи, обумовлюючи актуальність наукових досліджень щодо розроблення, упровадження та оцінювання якості як відповідних електронних ресурсів, так і ефективності навчального процесу з його використанням. Особливо важливим є проведення досліджень з вивчення впливу інновацій на учнів початкової школи, оскільки молодший шкільний вік є найбільш чутливим та сприйнятливим до зовнішніх чинників.